

האוניברסיטה העברית בירושלים

הפקולטה למדעי החברה

המחלקה לגיאוגרפיה

תרגיל מספר 3

קונפליקט בין תרבותי ומרחבי

בירושלים

תרגיל במסגרת השיעור: מבוא לגיאוגרפיה היסטורית תרבותית של ירושלים לתקופותיה (40615)

בהנחייתו של: פרופ' רוני אלנבלום

מוגשת לידי: גב' רעות יהב

מאת: רעות ו'

רקע

בעבודה זו אדון בקונפליקט שעולה מתוך פעילותו של ארגון "נשות הכותל" בירושלים. השחקנים העיקריים בקונפליקט זה הם כאמור ארגון "נשות הכותל" מצד אחד והמסד הדתי במדינת ישראל מצד שני. אולם, היה חשוב לי להתמקד בנישה מסוימת בקונפליקט הזה, נישה שמרכזת בתוכה את המגדר הנשי ושואצרת בתוכה קונפליקטים משל עצמה, גם כקבוצות וגם כבודדות. מצד אחד, ישנה קבוצה של נשים השייכות לארגון "נשות הכותל", שעומדות על זכותן ההלכתית לקיים מצוות יהודיות, ומצד שני ישנה קבוצה של נשים אורתודוקסיות בעיקרן, שמתנגדות לפעילות הארגון מתוך נימוק הלכתי דתי. הנשים בכל קבוצה מתחברות לאספקט אחר בהלכה כדי שיתאים לתפיסת עולמן, מה שלכאורה היה יכול להיחשב כמטרה משותפת של המגדר הנשי הדתי. קונפליקט זה קשור באופן מכריע לעיר ירושלים, שכן מוקד המחלוקת סובב סביב הכותל המערבי. הרקע לתופעה זו, כפי שנמצא במחקרה של איילין נוסבכר,¹ הוא קודם כל רכישת השכלה אקדמית והתברגות בתפקידי מפתח בחברה על ידי נשים רבות במאה האחרונה יותר מאי פעם, מה שנתן לנשים תחושת ביטחון גדולה יותר באשר למעמדן אל מול הגברים. שנית, אינדיבידואלים ואינדיבידואליות מחפשים כיום יותר מכל את ההגשמה האישית, גם על חשבון נורמות קהילתיות. לכך תרמו גם עליית התנועות הפמיניסטיות מתחילת שנות השבעים, מה שלמעשה יצר נופך פריפריאלי לייסוד קבוצות תפילה לנשים יהודיות, כחלק משינוי חברתי ודתי שהשפיע על המגדר הנשי באופן רוחבי.²

הקבוצה הראשונה של נשים יהודיות שהתאספה יחד לצורך תפילה הייתה בניו יורק בשנת 1972, ומאז נוספו עוד עשרות קבוצות בעולם. אלה שהתנגדו אליהן טענו שקבוצות תפילה נפרדות לנשים הן לא חלק מההלכה האורתודוקסית וכי השותפות בהן מונעות מפמיניזם יותר מאשר מרוחניות. למרות שקבוצות אלה נוטות לפעול לפי הנחיה של רבנים שתומכים בהן, עניין זה מהווה מוקד למחלוקת ביהדות האורתודוקסית באשר להרחבת האפשרויות והמצוות לנשים. הנשים המשתתפות בקבוצות, שלחלק ניכר מהן השכלה דתית נרחבת, רואות את עצמן ככאלה שמעלות שאלות חשובות ביותר בנוגע למערכת היהודית רבנית, כפי שמפורשת על ידי רבנים גברים, במקביל לכך שהן מגדירות את עצמן דתיות ושומרות בנאמנות על החוק היהודי.³

ארגון "נשות הכותל" מורכב מנשים מכל זרמי היהדות – אורתודוקסיות, קונסרבטיביות ורפורמיות – המתפללות מדי ראש חודש עברי בעזרת הנשים בכותל המערבי, משנת 1988. הן מגדירות את עצמן ככאלה ש"נאבקות לחופש דת ולשוויון לנשים בכותל, שמבחינתן הוא המקום המקודש ביותר לעם היהודי". מתוך כך, הן מבקשות להתפלל יחד בקבוצה, לקרוא מהתורה בקול ובשירה להתפלל כשהן

¹Ailene Cohen Nusbacher, "Efforts at Change in a Traditional Denomination: The Case of Orthodox Women's Prayer Groups", in: *Nashim* 2 (Jerusalem: The Schechter Institute, 1999), p. 95.

² Ibid, p. 96.

³ Ibid, p. 97.

עטופות בטלית ואף להניח תפילין.⁴ הן מדגישות כי פעולותיהן אינן נוגדות את ההלכה היהודית, שכן מדובר במצוות שנשים אמנם לא מחויבות בהן, אך גם לא מנועות מהן. למרות כל זאת, פעולותיהן מעוררות ההתנגדות רבה בקרב חוגים ביהדות הדתית והחרדית וגם בקרב נשים באותם חוגים. הארגון אינו מסתיר את האג'נדה הפמיניסטית שלו, לפיה חברות הקבוצה "רואות חשיבות רבה בקידום זכויותיהן של נשים בכלל, ושל נשים דתיות בפרט במדינת ישראל".⁵ בין היתר, זה מעלה התנגדות בקרב נשים אורתודוקסיות, שטוענות כי מניעי הארגון כאמור נובעים מרצון לשינוי חברתי ופחות מרוחניות דתית. עוד מהפעילות הראשונה שביצע הארגון בשנת 1988 התעוררו מחאות שונות כנגדו. לאחר הגברת המהומות החליטו מספר נשים מהארגון להגיש עתירה לבג"ץ בשנת 1989, כדי שיותר להן לקיים את פולחן הדתי באופן חופשי. בסוף אותה שנה הוכרזה תקנה ממשלתית חדשה שקבעה כי לא ייערך טקס דתי שלא על פי "מנהג המקום", הפוגע ברגשות ציבור המתפללים.⁶ לאחר מכן כוננה פשרה, לפיה הנשים יתפללו תפילה מעורבת באתר הסמוך לכותל, אך מחוץ לרחבת התפילה המוסדרת (אזור קשת רובינסון). בקיץ 2000 פסק בג"ץ בעתירה פה אחד, שיש לנשים זכות להתפלל ליד הכותל עצמו, וכי יש לארגן את ההסדרים לכך,⁷ אולם שלוש שנים לאחר מכן ביטל בג"צ את פסיקה זו והחליט לאמץ את חלופת "קשת רובינסון". מאז ובעצם עד לסוף שנת 2012, נהגו נשות הכותל להתפלל בכל ראש חודש ברחבת עזרת הנשים שבכותל המערבי, ולאחר מכן את הקריאה בתורה נהגו לקיים בקשת רובינסון. במקביל, גל מעצרים שבוצעו בשנים 2009-2013 כנגד נשות הכותל בגין לבישת טליתות, הפרת הסדר הציבורי ותפילת נשים בקול רם, הביא לכך שזכה הנושא להד תקשורתי נרחב בארץ ובמיוחד בעולם היהודי בארה"ב. לאחר שנים ארוכות של מאבק, הכיר בסופו של דבר בית המשפט המחוזי בירושלים בזכותן של נשות הכותל להתפלל בכותל בקבוצה או בבודדות, בקול ובשירה, לרבות בזכותן להתעטף בטלית ולהניח תפילין.

ראיונות

בחלק זה של העבודה אציג את שני הצדדים בקונפליקט. לטובת ייצוג נאמן של הצדדים ביצעתי ראיונות עם שני צדי המחלוקת, כפי שראיתי אותם לנכון. מהצד של ארגון "נשות הכותל" ראיינתי את ענת הופמן, יהודייה רפורמית מירושלים ואם לשלושה ילדים, יושבת ראש ארגון "נשות הכותל" משנת 1988 ולשעבר חברת מועצת עריית ירושלים מטעם מרצ. מהצד המתנגד ראיינתי את תהילה לוסטיג, יהודייה אורתודוקסית מירושלים, הנדסאית תוכנה ואם לשלושה ילדים, אשר מתפללת בקביעות כשלוש פעמים בשבוע בכותל המערבי. תהילה מכירה עוד מילדות את פעולתו של ארגון "נשות הכותל" והתנגדה

⁴ מתוך אתר נשות הכותל, קישור: <http://womenofthewall.org.il/he/mi-anahnu>

⁵ שם.

⁶ רות גביוון, "על זכויות אדם וסדרי תפילה בכותל", בתוך: מסכת א' (ירושלים: מתן, תשס"ב), עמ' 171.

⁷ שם.

לו לאורך השנים. את התנגדותה היא מבטאת בחוגי נשים אחרים, בארץ ובחו"ל, ובין היתר התפרסמה כתבת ביקורת שלה על הארגון.⁸

נקודת ההשוואה הראשונה שבחרתי לעסוק בה היא עניין מטרות ארגון "נשות הכותל", כפי שמשקף מעיני שתי הנשים, ובפרט עניין תפילת הנשים. לטענת ענת הופמן, מטרות הארגון מצומצמות מאוד ונוגעות לקריאה בתורה בכותל המערבי בקול רם, הנחת תפילין ושימת טלית, הכול על ידי נשים שמעוניינות בכך. מטרות נלוות הן בנוסף היכולת לרקוד בשמחה בכותל, אמירת קדיש וכדומה. פעולות אלה מוגדרות כחוקיות הלכתית לביצוע על ידי נשים, שכן אמנם הן לא מחויבות בהן, אך גם אין עליהן איסור לבצען. אולם, כל המטרות האלה עומדות בניגוד לקו שמוביל הממסד הדתי בישראל, ובפרט הקרן לשימור מורשת הכותל שאחראית כיום על ההסדרים בכותל המערבי. לדעת הופמן, פעולות הארגון גורמות וימיכו לגרום בעתיד לשבירה של מחיצות, גם בין הזרמים השונים ביהדות וגם בין גברים ונשים, מה שלאחר מכן אולי יורחב לענייני מחלוקת נוספים שקיימים בחברה הישראלית, כמו כשרות, גירושין ונישואין, וכדומה. לטענת תהילה לוסטיג, מדובר כאן בניסיון רפורמציה של היהדות לפרקטיקה יותר "נוחה" לאותן נשים, בעוד שהיהדות בכלל לא פתוחה לפרשנות שאותן נשים מציעות. לוסטיג טוענת שתפילת נשים בכותל היא "המצאה פרטית" של ארגון "נשות הכותל", עניין שלא היה קיים קודם לכן. כראיה, מזכירה לוסטיג ראיות מהמקורות, לפיהן גם בבית המקדש נשים וגברים לא יכלו להתפלל יחד, ואפילו בזמן שמחה מיוחדת (כפי שמופיע במסכת סוכה). עדיין הייתה מחויבת הפרדה בין נשים וגברים. בעשייה שלהן, נשות הארגון למעשה מנסות לכפות על אחרים דברים שהם לא מעוניינים בהם, דברים שהם לא רואים כחלק מהמסורת היהודית, וזוהי רודנות לשמה. לוסטיג אף טוענת שמטרות הארגון בכלל לא נוגעות לעניינים הלכתיים דתיים, אלא לעניין חברתי גרידא שקשור לקידום מעמד האישה. היא גורסת שאותו ארגון מתנהל בהתנשאות כנגד נשים אחרות, שבוחרות יום את אורה חייהן ואת המסורת שהן רוצות לפעול לאורה, ואין הן צריכות ארגון חיצוני "שיכתיב" להן מחשבה חדשה.

נקודת ההשוואה השנייה שבחרתי לעסוק בה היא עניין מרכזיות ירושלים בסיפור זה. לטענת תהילה לוסטיג, אין זה מקרי שכל העולם נלחם על מקומו בירושלים, שכן ירושלים היא לב העולם וכולם נושאים אליה עיניים בגלל קדושתה. אולם, יש גם צד שלילי לעניין זה, מה שמתבטא בתור השימוש הציני בירושלים, כמקום שמעניין את כל העולם, גם ללא שום פרופורציות לגודלו הקטן. כלומר, יכול להיות שקיום אירועים מסוימים בירושלים נובע דווקא מהרצון לקבל תשומת לב רבה ולא באמת מתוך משיכה רוחנית פנימית. מבחינת לוסטיג, הכותל המערבי נחשב כבית כנסת לכל דבר ואף מעבר לכך – עצם היותו שריד אחרון מבית המקדש אף מחזק את קדושתו ויש להתנהל בו בצורה ראויה. מבחינתה, כל עוד "נשות הכותל" לא נראות פיזית בעיני המתפללים בכותל (מה שלצורך העניין יפגע במנהג המקום), אזי אין לה בעיה שיינתן מענה ייעודי כלשהו לטובת תפילת הנשים של הארגון. לטענת ענת הופמן, הכותל המערבי הוא המקום הקדוש ביותר ליהדות, ולכן אין פיתרון אחר שיכול לספק אותה ואת חברותיה לארגון. מבחינתה, גם הכותל באזור קשת רובינסון (המקום שאופשר להן בו להתפלל) נחשב כמקום קדוש, אך

⁸ תהילה לוסטיג, חרדית: "נשות הכותל מנהלות מאבק אנטי דתי" (ירושלים: my Ynet, 19/5/2015). קישור: <http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-4658888,00.html>

אין הוא מותאם לתפילה כמו הכותל המערבי ולכן הוא לא מהווה פיתרון ראוי. הופמן טוענת שהזרם הדתי שמחזיק בידו את הזכויות לניהול הכותל המערבי הוא למעשה הזרם הקטן ביותר בקרב כלל יהודי העולם. דווקא היא, ששייכת ליהדות הרפורמית, נמצאת בזרם שמבטא את רוב היהודים בעולם, ולכן זוהי זכותה הטבעית לקיים את פולחנה במקום שנחשב בעיני הדת שלה הכי קדוש – הכותל המערבי.

נקודת ההשוואה השלישית שבחרתי לעסוק בה היא מיקום הנשים במחלוקת הזו. לטענת ענת הופמן, מדובר במאבק פוליטי על כוח, שבו המונופול הקיים מתנגד לכל חתירה כנגדו. הדת היא פטריארכיה גברית מובהקת, שמונהגת במדינת ישראל על ידי מיעוט דתי. למעשה, כל דבר שאישה עושה באופן מעט אחר נחשב כפרובוקציה, בעוד שאצל גברים התנהגות שכזו הייתה בדרך כלל מתורגמת באופן חיובי. אולם, בשונה מפרובוקציה שאורך החיים שלה הוא מאוד קצר, "נשות הכותל" שומרות על עקביות רבה במטרותיהן ובאופן פעולותיהן כבר 27 שנה, וכל מה שהן מבקשות זה שיניחו להן לקיים את פולחן פעם בחודש (בראש חודש) בכותל המערבי. למרות שהופמן לא רואה בנשים המתנגדות לארגון שלה כגורם מוביל ודומיננטי, היא מגלה כלפיהן אמפתיה, שכן לטענתה הן מרגישות מאוימות ממנה עקב מניעה הטהורים, שמאלצים אותן לשאול את עצמן "למה לא?". מבחינתה, התורה היא הדבר החשוב ביותר בעולם, ואין שום סיבה למנוע אותו מנשים, שחיות בקונספציה שגויה שרק אם יגעו בספר תורה הן יטמאו אותו, שהן לא זכאיות לחגוג בת מצווה כמו אחיהן הבנים וכדומה. אלו כבלים תרבותיים שאותן נשים בוחרות לעצמן כי הם נותנים להן שקט וביטחון. לטענת תהילה לוסטיג, התורה היא משמיים ולא מידי אנשים, כלומר הפסוקים בתורה לא נדרשים לפרשנות, וכראיה לכך ישנו פסוק בספר שמות שאומר שנשים מעצם טבען הן טובות יותר ולכן זקוקות לעשות פחות מצוות. מה ש"נשות הכותל" בעצם מנסות לעשות זה להידמות לגברים. הן אף באות מנקודת מבט של התנשאות של הגברים עליהן, מה שמבטא חוסר הבנה בסיסי של התורה. המצוות שנשים לא מקיימות בהשוואה לגברים נובעות מתוך השלמות הרוחנית של נשים. לוסטיג מציינת שהנשים האורתודוקסיות שמתתפות בפעילות של "נשות הכותל" מבטאות תמימות מסוימת, שאולי נובעת מחוסר הכרה עמוק של ההלכה, שכן אמנם הן רואות את הפעילות הזו כמטרה נעלה של העצמה נשית, אך עדיין בוחרות להמשיך להתפלל לפי ההלכה. בנוסף, לוסטיג מציינת שהטעון של זכויות נשים הוא טיעון פופוליסטי, המהווה ניצול ציני לטובת העצמת המחאה. בפעולותיהן, נשים אלה למעשה "דורסות" זכויות קדומות יותר של אנשים אחרים, מתוך אמונה שהזכויות שלהן עולות על של אחרים.

ניתוח המחלוקת

אם כך, המחלוקת בנוגע לארגון "נשות הכותל" מתבססת על שלושה אלמנטים מרכזיים, שמרכזים בתוכם תמות חברתיות, דתיות ומגדריות:

- איסור קריאת נשים בציבור מספר תורה – נקודת המחלוקת העיקרית עד היום, שמקורה באיסור לשמוע את קולן של נשים שרות מאחר ו"קול באישה ערווה" (מסכת ברכות כד). כלומר, בקול האישה יש אלמנט של פיתוי ולכן על האישה להימנע מנשיאת קולה בציבור. בנוסף, ההלכה קובעת שכל התארגנות של נשים לנשיאה או קריאה בספרי תורה במסגרת של "מניין נשים" (התארגנות

שיסודה ברצון להשוות את מעמדן של נשים לזה של גברים) אסורה.⁹ כמו כן, חז"ל לא ראו את האישה והגבר כשווים אלא כמשלימים, ומה שלא צריך ולא יכול להתבצע על ידי צד אחד יבוצע על ידי הצד השני (כמו ניהול חיי המשפחה על ידי הנשים ותלמוד תורה על ידי גברים).¹⁰ זאת למרות שישנן עדויות כי בבתי הכנסת במאות הראשונות כלל לא הייתה מחיצה בין נשים וגברים ונשים היו שותפות בקריאת התורה בבתי הכנסת.¹¹ לפי פסק הדין האחרון הותר ל"נשות הכותל" לקרוא מהתורה בציבור, אך התקנה של רב הכותל אוסרת עליהן להביא ספר תורה, מה שמתאפשר בפועל בדרכים סמויות מהעין.

• איסור לימוד תורה – על פי ההלכה נשים פטורות מ"מצוות עשה", כמו לימוד תורה, למרות שעדיין מותר להן לקיימן. אולם, ישנה התנגדות רבה כנגד נשים המבקשות לקיים מצוות אלו, כנראה בשל החשש שאותן נשים יזנחו את תפקידן המסורתי בדאגה למשפחה ובגידול הילדים.¹² עניין זה תואם מאוד את ההבחנה הנורמטיבית חברתית, לפיה לאישה יש יתרון יחסי בתחום המעשי ואילו לגבר יש יתרון יחסי בחשיבה המופשטת.¹³ למרות זאת, אפשר להבין מכך שאם יש אישה שבכל זאת רוצה לעסוק בלימוד תורה, הרי שהרשות בידה לעשות כן, ככל שרק תחפץ,¹⁴ מה שקורה בפועל עם חברות ארגון "נשות הכותל".

• איסור התעטפות בטלית ותפילין לפי התלמוד, הציצית והתפילין הם אביזרי לבוש גבריים, ולפי המקרא יש איסור להחלפת פרטי לבוש בין גברים ונשים (דברים, כב' ה'). דעה זו חלוקה בין פרשני המקרא והתלמוד, שחלקם התיירו לנשים לעטות תפילין.¹⁵ נשים פטורות ממצוות התעטפות בטלית, למרות שאין בכך איסור מפורש. יתרה מכך, הרמב"ם אף ציין במפורש שלמרות אותו פטור, נשים שרוצות בכך יכולות לעשות כן, וכך התייחס לשאר "מצוות עשה".¹⁶ לבישת הטלית היא למעשה לא מצווה מוחלטת, אלא יותר תוספת שהסכימו הגברים לקחת על עצמם. מכאן, שנשים יכולות לעטות טלית, בתנאי שלא עושות זאת כתוצאה מיוהרה ורצון להוכיח שהן יותר חסודות מאחרים.¹⁷ עניין זה, שגורם למורת רוח ותמיהה בקרב גברים ונשים אורתודוקסים שמביטים ב"נשות הכותל", קורה באופן תדיר ומורשה בקרב אותן נשים שבאות מדי ראש חודש להתפלל בכותל.

ביקורת על כל אחד מהצדדים והבעת דעה אישית

המציאות הקונפליקטית שמשקפת מעבודה זו היא מורכבת, וככזו היא כוללת בתוכה גיוון דעות. המצב הזה מבטא סימטריות מסוימת, משום שהמדינה לא יכולה לבחור הלכה למעשה באחת משתי הדרכים, שכן מונפול אורתודוקסי מבטא את הדרת הנשים המתפללות, ואילו החלטה לטובת הנשים היא

⁹ אליאב שוחטמן, "מנייני נשים בכותל", בתוך: תחומין טו' (אלון שבות: צומ"ת, תשנ"ה), עמ' 165-166.

¹⁰ הרב שלמה ריסקין, "עליית נשים לתורה", בתוך: תחומין כח' (אלון שבות: צומ"ת, תשס"ח), עמ' 270.

¹¹ חנה ספראי, "מניין מגדר ודמוקרטיה", בתוך: רבגוני 3 (ירושלים: מכון ון ליר, תש"ס), עמ' 42.

¹² אבי וינרוט, פמיניזם ויהדות (תל אביב: ידיעות אחרונות, 2001), עמ' 68.

¹³ שם, עמ' 62-63.

¹⁴ שם, עמ' 69-70.

¹⁵ Moshe Meiselman, *Jewish Woman in Jewish Law* (New York: Ktav Publishing House, 1978), pp. 147-150.

¹⁶ הרב שלמה ריסקין, תחומין, עמ' 163.

¹⁷ Moshe Meiselman, *Jewish Woman in Jewish Law*, pp. 152-154.

כפייה על המתפללים האורתודוקסים לתת הכשר לצורת פולחן הנראית להם ככפירה. מכאן, שכל תשובה למעשה תפגע בחופש הדת והפולחן של חלק מהמתפללים.¹⁸ למרות זאת, אפשר לבחון בעין ביקורתית את כל אחד מהצדדים; אל מול המאבק למען מטרות "נשות הכותל", אציין שבמדינת ישראל האחריות על המקומות הקדושים אמונה בידי שר הדתות, השייך למערכת שנבחרה באופן דמוקרטי על ידי הציבור. ככזה, הוא רשאי לקבל החלטות שלא בהכרח מתיישבות עם רצונם של חלקים מסוימים בחברה הישראלית. אפשר לטעון לפיכך כי החשבת רחבת הכותל המערבי כבית כנסת הנוהג לפי מנהגים אורתודוקסיים, אינה פוגעת באופן בלתי מוצדק בחופש הפולחן של מי שחפץ להתפלל בדרך אחרת.¹⁹ בנוסף, כל דת באשר היא מתבססת על קוריקולום מסוים, שמתעצב בזמן מסוים ומשפיע בכך על דורות לבוא. הקוריקולום היהודי כפי שאנו מכירים אותו כיום התעצב סביב תקופת בית שני, המשנה והתלמוד. החברה בתקופה זו הייתה מאורגנת בצורה פטריארכאלית, בה מעמד האישה בחברה, בחוק ובפולחן הדתי היה נחות מזה של הגבר,²⁰ מה שמהווה המקור העיקרי להתנהלות ההלכתית שמובילה את החברה האורתודוקסית השלטת כיום.

אל מול מתנגדי ארגון "נשות הכותל", חשוב לציין כי מדינת ישראל היא מדינה יהודית ודמוקרטית, ובין היתר יש להגן בה על חופש הדת של המאמינים ועל החופש מדת של אלה שאינם שומרים מצוות. חופש דת שכזה אינו יכול להתיישב עם מונופול משפטי לזרם זה או אחר.²¹ בנוסף, אי אפשר להתעלם מהזווית המגדרית חברתית של הקונפליקט הזה, שעוסק כאמור במעמד האישה בחברה הישראלית המסורתית. נשים בהכרח חושבות באופן שונה, ולכן עם הנשים הלומדות תורה יוכלו לחזור אפוא לעולם הלימוד התלמודי עוצמה ומשמעות אחרות ומרעננות.²² הוסיף וטען פרופ' ישעיהו ליבוביץ, שתלמוד תורה, מעבר להיותו מצווה, עושה את האדם היהודי שותף במורשת התרבות של היהדות ובתכניה הרוחניים, ופטירת האישה מחובה זו היא לא יותר מאשר התייחסות לא שוויונית של ההלכה לאישה במישור הרוחני אינטלקטואלי.²³

לטעמי, ישנן שלוש דרכים מרכזיות שיכולות לסייע בפתרון קונפליקט זה, שאינן קשורות לפיתרון ממסדי כזה או אחר. דרכים אלה מתבססות על ההנחה שהכותל המערבי הוא האתר הקדוש ביותר ליהדות, ולכן כל מי שרואה עצמו יהודי זכאי להתפלל שם; הדרך "המתעלמת", לפיה רחבת הכותל תישאר כפי שהיא נראית כיום, אך יהיה ברור לכל שבכל ראש חודש מתקיימת תפילה מוסדרת של "נשות הכותל", שם הן יהיו רשאיות לקיים את פולחנן לפי אמונתן, ואלו שמתנגדים לכך לא יורשו להיכנס ולהפריע להן. מכאן, שגם מי שמגיע להתפלל בכותל מדי יום ביומו יאפשר סך הכול פעם אחת בחודש (גם אם לא ברצון

¹⁸ רות גביוון, מסכת, עמ' 185.

¹⁹ שם, עמ' 165.

²⁰ יהודית האופטמן, "נשים קוראות תלמוד", בתוך: הרימי בכח קולך, ערכה רינה לוין מלמד (תל אביב: ידיעות אחרונות, 2001), עמ' 29, 35-36.

²¹ רות גביוון, מסכת, עמ' 162.

²² חנה ספראי, "ציפיות וצפי בלימודי האשה ומגדר בספרות חכמים", בתוך: הרימי בכח קולך, ערכה רינה לוין מלמד (תל אביב: ידיעות אחרונות, 2001), עמ' 41-42.

²³ שם, עמ' 62-63, 69.

רב) ל"נשות הכותל" להתפלל בכותל המערבי לפי אמונתן; הדרך "המפרידה", לפיה יוסדר ל"נשות הכותל" מקום תפילה אחר בכותל (כמו לדוגמא אזור קשת רובינסון), שמצד אחד לא יפריע למתפללים המסורתיים ומצד שני יכבד כראוי את פולחןן. אולם, רק כאשר מקום תפילה זה יוסדר כראוי בדומה לכותל המערבי (מבחינת רחבת תפילה, מקומות ישיבה, דרכי גישה, וכו'), אזי יהיה אפשר לדון בו; הדרך "הפלורליסטית", כפי שמיוצגת על ידי יו"ר ארגון נשות הכותל, לפיה רחבת הכותל המערבי תורחב ותחולק מחדש – בחלק אחד תמצא "רחבת ישראל" הפלורליסטית, שתאפשר לגברים ונשים מכלל הזרמים ביהדות להתפלל ולקיים את פולחנם בה, ובחלק השני תמצא רחבה מסורתית, שם תהיה מחיצה בין גברים ונשים והסדרי התפילה יהיו זהים לאלה שקיימים כיום. כך יתאפשר לכל יהודי לבחור בעצמו את האופן שבו הוא רוצה לקיים את פולחנו.

לפי אופן ראיתי את הדברים, הפתרונות שהצעתי מסודרים "מהקל אל הכבד", כך שניתן כבר עכשיו להקל על הקונפליקט באמצעות הדרך "המתעלמת", ולפתור לחלוטין את הקונפליקט באמצעות שתי הדרכים האחרות. הגורם המרכזי שאמון על החלטות מסוג כזה הוא פוליטי ממשלתי, ולכן זהותו למעשה תקבע האם היעד הסופי יהיה הדרך "המפרידה" או הדרך "המתעלמת". בכל מקרה, על מקבלי ההחלטות להפנים שמדינת ישראל היא לא רק מדינת הלאום הישראלי, אלא בעיקר מדינת הלאום היהודי, וכזו עליה לשרת בעניינים מסוימים את כלל היהודים, לא רק את אלה שנמצאים במדינת ישראל. לסיכומי של עניין אציון את מה שטענה פרופ' רות גביוון, לפיו הדרה של צורות פולחן יהודיות מסוימות מן הכותל משמעה חמור יותר מהדרה בהקשרים מרכזיים וייחודיים פחות, גם משום שהכותל המערבי הוא מקום ציבורי וגם משום שהכותל הוא מקום מרכזי במורשת היהודית על כל צורותיה. מכאן, שאפילו אם אין לנשות הכותל זכות להתפלל כדרכן בכל מקום ובכל זמן, הרי שיש להן זכות להתפלל כדרכן במקום כה ייחודי וחשוב למסורת ולמורשת היהודית.²⁴

כחלק מביצוע העבודה שלי, צפיתי בתפילת ראש חודש של "נשות הכותל". יחד עם מבוכה מסוימת שהרגשתי כלפי תופעות שזרות לי (נשים עם כיפות, טליתות, תפילין וכו'), הרגשתי אי נעימות רבה מקול המחאה של חלק מהמתפללות האורתודוקסיות, כנגד תפילה זו. גם אם מחאה זו הייתה יחסית מצומצמת ונדירה בנוף, הרי שהיא מבטאת ביטחון רב של אותן נשים בהתנגדות למה שאינו מוכר או נורמטיבי בעיניהן. לתומי חשבתי לעצמי, מי הן שיגדירו מהו נורמטיבי ומה לא? האם אפשר לומר לאדם שמה שהוא מאמין בו הוא לא נכון? הרי זו סתירה מיסודה. בשני הראיונות שביצעתי הקשבתי, הפנמתי ומאוד התחברתי לטיעונים של כל צד, שנראו לי הגיוניים מאוד. אולם, מדובר עדיין בנקודת מבט סובייקטיבית. בסופו של דבר, כלל בסיסי בחיים בחברה הוא שבכל מה שאנו עושים, אנו צריכים להתחשב באחרים, בטח בחברה דמוקרטית ומגוונת כמו החברה הישראלית. חלק מההתחשבות באחרים היא גם ההבנה שהאחר יכול לחשוב אחרת ממני, ושיש נכסים חברתיים שעלי לחלוק עימו, בין אם אני אוהבת את זה ובין אם לא.

²⁴ רות גביוון, מסכת, עמ' 170.

"לא צבאות ומשטרה מושלים בנו, כי אם דעות" (מונה קאירד, 1892).

ביבליוגרפיה

- אתר נשות הכותל, קישור: [/http://womenofthewall.org.il/he/mi-anahnu](http://womenofthewall.org.il/he/mi-anahnu)
גביון, רות. "על זכויות אדם וסדרי תפילה בכותל", בתוך: מסכת א' (ירושלים: מתן, תשס"ב).
האופטמן, יהודית. "נשים קוראות תלמוד", בתוך: הרימי בכח קולך, ערכה רינה לוין מלמד (תל אביב: ידיעות אחרונות, 2001).
וינרוט, אבי. פמיניזם ויהדות (תל אביב: ידיעות אחרונות, 2001).
לוסטיג, תהילה. חרדית: "נשות הכותל מנהלות מאבק אנטי דתי" (ירושלים: my Ynet, 19/5/2015).
קישור: <http://www.mynet.co.il/articles/0,7340,L-4658888,00.html>
ספראי, חנה. "מנייד – מגדר ודמוקרטיה", בתוך: רבגוני 3 (ירושלים: מכון ון ליר, תש"ס).

ספראי, חנה. "ציפיות וצפי בלימודי האשה ומגדר בספרות חכמים", בתוך: הרימי בכח קולך, ערכה רינה לויין מלמד (תל אביב: ידיעות אחרונות, 2001).

ריסקין, הרב שלמה. "עליית נשים לתורה", בתוך: תחומין כח' (אלון שבות: צומ"ת, תשס"ח).

שוחטמן, אליאב. "מנייני נשים בכותל", בתוך: תחומין טו' (אלון שבות: צומ"ת, תשנ"ה).

Cohen Nusbacher, Ailene. "Efforts at Change in a Traditional Denomination: The Case of Orthodox Women's Prayer Groups", in: Nashim 2 (Jerusalem: The Schechter Institute, 1999).

Meiselman, Moshe. Jewish Woman in Jewish Law (New York: Ktav Publishing House, 1978).